

**Inventaris van het archief van
de Antirevolutionaire
kiesverenigingen 'Nederland
en Oranje I en II'
en de
Anti-Revolutionaire
Propaganda- en Studieclub
'Door arbeid kracht' te
Hendrik-Ido-Ambacht**

(1913-1973)

Samengesteld door B.J.T. van de Worp

Historisch Documentatiecentrum voor het
Nederlands Protestantisme (1800-heden)
Vrije Universiteit Amsterdam
De Boelelaan 1105
1081 HV Amsterdam

Collectie nummer: 689
November 2012

Inleiding

De geschiedenis van de Antirevolutionaire kiesvereniging

De Antirevolutionaire Partij (ARP) was sinds haar oprichting een belangrijke speler in het Nederlandse politieke spel, op nationaal, provinciaal en lokaal niveau. De kiesverenigingen vervulden binen het geheel van de partijorganisatie een niet te verwaarlozen rol. De ontsluiting van dit archief stelt de onderzoeker of de geïnteresseerde in de gelegenheid die rol nader te reconstrueren. Hieronder volgt een (in het kader van mijn stage) uitvoerige historische uiteenzetting aan, bestaande uit drie delen. Allereerst volgt een algemeen historisch overzicht van de totstandkoming van de ARP en het functioneren van de kiesvereniging daarin. Vervolgens wordt de blik specifiek op de Antirevolutionaire kiesverenigingen ‘Nederland en Oranje I en II’ en de ‘Antirevolutionaire Propaganda- en Studieclub “Door arbeid kracht”’ te Hendrik-Ido-Ambacht gericht. Tot slot volgt een beschrijving van de inhoud van dit archief en de verantwoording van de archivering. Daarna zijn de plaatsingslijst met de daarbij behorende bijlagen aan te treffen.

Van zelfstandige kiesverenigingen naar één partij: de ARP

Het verschijnsel ‘kiesvereniging’ heeft veel oudere papieren dan de eerste politieke partij met een landelijke organisatie en een nationaal programma – de ARP, 1879. Vanaf 1850 waren in den lande kiesverenigingen ontstaan, die zich inspanden om kandidaten van een bepaalde politieke kleur in de Tweede Kamer te laten verkiezen, maar van partijen met een nationale organisatie, zoals we die uit de twintigste eeuw kennen, was geen sprake, al gebruikte men het woord ‘partij’ wel om een politieke richting, zowel in het parlement als daarbuiten, aan te geven. De belangrijkste drie waren de liberale, conservatieve en antirevolutionaire richting. De richting van een kiesvereniging was dikwijls af te leiden uit de naam. ‘Burgerplicht’ of ‘Grondwet’ was een veel voorkomende naam onder liberale verenigingen, ‘Vaderland en Koning’ een typisch conservatieve benaming, terwijl verenigingen van de antirevolutionaire richting vaak deelnamen aan de politieke strijd onder de naam ‘Nederland en Oranje’. De kiesverenigingen opereerden geheel zelfstandig en waren slechts dan actief als er verkiezingen aanstaande waren. Enkele weken voor de Tweede Kamerverkiezingen kwamen zij bijeen om een in hun ogen geschikte kandidaat te stellen en deze bij het kiezerspubliek aan te bevelen door middel van advertenties in landelijke en regionale bladen, of via propagandamateriaal, de zogeheten ‘vliegende blaadjes’. De vertegenwoordigende heren beschouwden partij- of factievorming als een politieke zonde, zij dienden geheel onafhankelijk te zijn. Er bestonden dan ook geen formele banden tussen gelijkgezinde kiesverenigin-

gen of tussen een bepaalde kiesvereniging en Kamerleden. Last of ruggespraak, het was een Kamerlid niet geoorloofd.¹

De eerste antirevolutionaire kiesvereniging werd in 1851 in Amsterdam opgericht.² Dat wil echter niet zeggen dat daarmee het begin van de latere ARP is te duiden. Historici zijn het onderling niet met elkaar eens *wanneer* de antirevolutionaire groepsvorming, en voorts een bewustwording daarvan, precies in de tijd geplaatst moet worden. Waar G. Abma ruim voor 1879 een zichtbare confessionele groepsvorming ziet ontstaan – zij het ongeorganiseerd – en A. Th. van Deursen teruggaat tot 1848, ontwaart R. de Jong dit proces op zijn vroegst in 1868. De Jong meent dat de oprichting van de ARP juist een katalysator was van de partijvorming en het identiteitsbesef.³ De ondergang van het oude politieke bestel, waarin conservatieven en liberalen de dienst uitmaakten, alsmede de ondergang van de conservatieve beweging door het gesloten electorale ‘verbond’ met de katholieken – waardoor zij voor protestanten aan geloofwaardigheid inboette – maakte zijns inziens het ontstaan van de ARP mogelijk.⁴

In zijn dissertatie over de totstandkoming van de moderne kaderpartij schetst de historicus en politicoloog R. Koole de ontwikkeling van politieke partijen aan het eind van de negentiende en het begin van de twintigste eeuw. De ARP behoort in zijn model tot de ‘buitenparlementaire’ partijen, waar hij mee bedoelt dat de partij buiten het parlement ontstaan is.⁵ Het is inderdaad waar dat de geschiedenis van de ARP niet valt niet te verklaren zonder de schoolstrijd, al dankt zij haar ontstaan niet direct aan die strijd. Kern van het antirevolutionaire gedachtegoed was immers het verzet tegen de denkbeelden van de Revolutie, in het bijzonder tegen de volkssoevereiniteit. Dit verzet speelde zich vooral in de Kamer af. Vanaf de jaren vijftig zou het onderwijs evenwel haar belangrijkste speerpunt worden. Buitenparlementaire middelen waren daarbij noodzakelijk.⁶

Het antirevolutionaire Kamerlid G. Groen van Prinsterer wierp zich op als de voorvechter van de christelijke openbare school, maar de schoolwet van 1857 dwarsboomde dit ideaal. Onder leiding van zijn politieke vriend, minister mr. J.J.L van der Brugghen, kwam er een wet tot stand die de nationale gemengde school als norm stelde. Scholen waren voortaan niet meer gebonden aan een bepaalde confessie, hoewel zij volgens artikel 23 bleven opleiden tot christelijke en maatschappelijke deugden – een christendom boven geloofsverdeeldheid, zoals de liberalen wensten. Diens optreden was een bittere teleurstelling voor Groen; hij moest zijn oorspronkelijke ideaal opgeven. Het streven naar christelijk onderwijs stond sindsdien gelijk aan het

¹ R. Janssens, *De opbouw van de Antirevolutionaire Partij, 1850-1888* (Hilversum 2001), p. 22-23.

² R. Hagoort, ‘Vijftig jaar partijorganisatie’, *Antirevolutionaire Staatskunde* (driemaandelijks uitgave) 3 (1929), pp. 288-343, aldaar pp. 293-294.

³ Janssens, *De opbouw*, pp. 11-13. Vergelijk met A. Th. van Deursen, ‘Van antirevolutionaire richting naar antirevolutionaire partij, 1829-1871’ in: G. Harinck, R. Kuiper en P. Bak (red), *De Antirevolutionaire Partij, 1829-1980* (Hilversum 2001), pp. 11-52, aldaar vanaf p. 22 en in het bijzonder p. 52; en R. de Jong, ‘Antirevolutionaire partijvorming, 1848-1879. Een afwijkende visie’, in: *Jaarboek DNPP 2001* (Groningen 2003), pp. 213-226.

⁴ R. de Jong, ‘Een afwijkende visie’, p. 223.

⁵ R. Koole, *De opkomst van de moderne kaderpartij. Veranderde partijorganisatie in Nederland, 1960-1990* (Utrecht 1992), pp. 32-44.

⁶ Vergelijk Van Deursen, ‘Antirevolutionaire partijvorming’, pp. 24 en 30; en De Jong, ‘Een afwijkende visie’, pp. 223-224.

bevorderen van bijzonder onderwijs, iets wat Groen tot die tijd had willen voorkomen.⁷ De onderwijswetgeving van 1857 bood evenwel de mogelijkheid concrete politieke doelstellingen ten behoeve van het christelijk onderwijs te formuleren. Met de Vereniging ter bevordering van het Christelijk Nationaal Schoolonderwijs (CNSO, 1860) werd aan dat streven invulling gegeven. Erg succesvol was de vereniging niet, mede omdat Groens verwanten in de Tweede Kamer het onwenselijk achtten zich te binden aan het door de vereniging aangenomen schoolwetprogramma. De onderwijskwestie had de bestaande verdeeldheid onder de protestanten niet treffender bloot kunnen leggen.⁸

Het jaar 1871 kan beschouwd worden als het keerpunt in de wordingsgeschiedenis van de ARP.⁹ Had Groen een proces van bewustwording op gang gebracht, van een georganiseerde richting of partij was nog geen sprake. Dat veranderde toen A. Kuiper op het toneel verscheen. Met zijn persoonlijkheid en organisatietalent was hij, veel meer dan Groen, in staat een stempel te drukken op de gaande ontwikkelingen, zoals in het vervolg zal blijken. Samen met een groepje geestverwanten, waaronder dus Kuiper, stelde Groen een politiek programma op waarin hij pleitte voor de herziening van art. 194 van de grondwet. De vrije school zou, in tegenstelling tot de staatsschool, de regel moeten zijn. Daarnaast voerde de groep een pleidooi voor meer evenredigheid in het kiesstelsel, oftewel verlaging van de drempel voor het censuskiesrecht werd noodzakelijk geacht. Tot slot achtte men een ‘zedelijke binding’ van antirevolutionaire kandidaten aan het voornoemde programma gewenst. Op deze wijze hoopte de groep met haar actie lokale kiesverenigingen te bewegen kandidaten te stellen die dit programma konden onderschrijven.¹⁰

De hand van Kuiper was hierin reeds zichtbaar, want met het voorstel van consensusverlaging ging hij verder dan Groen eigenlijk wilde. Bovendien was het aan Kuiper te danken dat de verkiezingspropaganda in de christelijke pers enigszins gecoördineerd verliep. Succes bracht het niet, integendeel, de verkiezingen waren een teleurstellende exercitie: geen van de door Groen naar voren geschoven kandidaten werd verkozen. Kuiper zag daarin reden temeer om tot politieke organisatie over te gaan.¹¹ Een nieuw initiatief kondigde zich spoedig aan. Onder leiding van J. Voorhoeve werd in 1872 het Anti-Schoolwetverbond (ASW) opgericht, met als doel ‘eene wijziging van artikel 194 GW waardoor het vrije onderwijs regel en het staatsonderwijs

⁷ D. Th. Kuiper, ‘Van volkspetitionnement tot kleine luyden. Een schets van de hoofdlijnen van de ontwikkelingen van de ARP van 1848 tot 1973’ in: *Een kleine eeuw kleine luyden. Grepen uit de geschiedenis van de ARP* (Den Haag 1975), pp. 7-89, aldaar pp. 8-13. Van Deursen, ‘Antirevolutionaire partijvorming’, pp. 30-32.

⁸ Kuiper, *Kleine luyden*, p. 17.

⁹ R. Koole, *Politieke partijen in Nederland. Ontstaan en ontwikkeling van partijen en partijstelsel* (Utrecht 1996), p. 96. Kuiper, *Kleine luyden*, p. 17.

¹⁰ Koole, *Politieke partijen in Nederland*, p. 96.

¹¹ Van Deursen, ‘Antirevolutionaire partijvorming’, pp. 50-52. Waar Kuiper wenste dat de vier aftredende antirevolutionaire Kamerleden herkozen werden (het betreffen Bichon van IJsselmonde, Van Lynden Sandenburg, Saaymans Vader en Van Wasse-naer van Catwijck), gaf Groen, buiten Kuiper om, aan dat slechts drie kandidaten (namelijk Kuiper, Keuchenius en Van Otterloo) in zijn ogen werkelijk de antirevolutionaire richting vertegenwoordigden. Daarmee distantieerde hij zich van de aftredende ‘antirevolutionaire’ Kamerleden, die er zijns inziens een conservatieve staatsopvatting opnhielden, omdat zij zich niet wensten te binden aan een politiek programma.

aanvulling kan worden', waarbij gebruik gemaakt diende te worden van de volgende middelen: 'het bewerken der publieke opinie, het petitionnement bij de overheid en het oefenen van invloed bij de verkiezingen.' Kortom: 'een massa-organisatie met plaatselijke afdelingen, een propaganda-apparaat, dat zorgt voor de populaire lectuur, een kort, duidelijk omschreven op een beperkt doel toegespitst program.'¹²

Formeel was het Anti-Schoolwetverbond een doelorganisatie, maar het gegeven dat voornamelijk sympathisanten van de antirevolutionaire richting lid waren, leidde tot een toenadering tussen de antirevolutionaire kiesverenigingen en de plaatselijke afdelingen van het verbond. Gedurende de Tweede Kamerverkiezingen van 1873 werkten zij zodanig samen, dat per district één antirevolutionaire kandidaat gesteld werd. Als lid van het hoofdbestuur wenste Kuiper intussen een omvorming van het Anti-Schoolwetverbond tot een algemene kiezersorganisatie. Het grote verzet daartegen – hoewel een meerderheid uiteindelijk instemde met Kuipers gekoesterde wens – noopte hem echter tot het varen van een andere koers. Het Centraal Comité van de antirevolutionaire kiesvereniging te Amsterdam, waar Kuiper eveneens in participeerde, kreeg de gelegenheid de leidende rol wat betreft de politieke organisatievorming naar zich toe te trekken ten koste van het sterk verdeelde ASW.

Onder de antirevolutionaire vertegenwoordigers in de Tweede Kamer bestonden veel twijfels over de activiteiten van Kuiper. Men vreesde een democratische denkrichting, waardoor Kamerleden gebonden zouden zijn aan de uitspraken van het kiezersvolk. De tijd leek daarvoor nog niet rijp. Het teleurstellende verloop van de verkiezingen van 1877 was voor Kuiper echter het startsein om concreet werk te maken van een Algemene Antirevolutionaire Kiezersbond. Uitgangspunt vormde een programma dat hij op verzoek van de kiesvereniging van Gouda had uitgebracht. Zo verscheen in 1878 *Ons Program*. De antirevolutionaire kiesverenigingen zouden optreden in een vast verband, zich binden aan het opgestelde programma en een gekozen Centraal Comité zou kandidaten aanbevelen. Op 3 april 1879 werd een vergadering gehouden met de antirevolutionaire kiesverenigingen en afdelingen van het ASW. Kuiper zette uiteen hoe de antirevolutionaire beweging zich de afgelopen decennia had ontwikkeld en dat zij genoodzaakt was een degelijke partijorganisatie op te zetten wilde zij daadwerkelijk een rol van betekenis spelen.¹³ Unaniem stemden de aanwezigen in met het door Kuiper opgestelde beginselprogramma en het 'Concept-Reglement voor het Centraal Comité van Anti-revolutionaire Kiesvereeningen'.¹⁴ 's Lands eerste politieke partij was daarmee een feit.¹⁵

¹² Geciteerd in Kuiper, *Kleine luyden*, p. 20.

¹³ R. Janssens, 'Antirevolutionaire organisatievorming, 1871-1879' in: G. Harinck, R. Kuiper en P. Bak (red), *De Antirevolutionaire Partij, 1829-1980* (Hilversum 2001), pp. 53-72.

¹⁴ *Ibidem*, p. 72.

¹⁵ Deze stelling wordt overigens door R. de Jong in twijfel getrokken. Zijn inziens komt die eer de Algemeene Kiesvereening toe. Zie daarvoor: 'De Algemeene Kiesvereening, 1868-1875. De eerste politieke partij van Nederland' in *Jaarboek DNPP 1999* (Groningen 2000), pp. 240-249.

De kiesvereniging als het hart van de partijorganisatie

Ondanks dat de statuten vermeldden dat het Centraal Comité van Antirevolutionaire Kiesverenigingen ‘geen besturende, maar uitsluitend een leidende bevoegdheid heeft’ en het gezag niet bij haar maar bij de Deputatenvergadering berustte,¹⁶ kreeg zij van begin af aan het verwijt centralistisch te opereren en de zelfstandigheid van de kiesvereniging aan te tasten. Geheel onterecht was die kritiek niet, want wanneer een aangesloten kiesvereniging een kandidaat stelde die niet instemde met *Ons Program*, moest zij de financiële en morele steun van het Centraal Comité ontberen.¹⁷ Toch werd het succes van de ARP juist bepaald door de autonomie van de kiesverenigingen. Laten we ons daarom nader verdiepen in het functioneren van de kiesvereniging binnen het geheel van de partijorganisatie.

‘De organisatie der districten, ook voor de verkiezing van leden der Provinciale Staten alsmede de zaak der Gemeenteraadsverkiezingen moet ijverige ter hand worden genomen. Thans is er animo,’ betoogde Kuyper na de Tweede Kamerverkiezingen van 1879.¹⁸ Een wijziging in de structuur van de organisatie was hiervoor echter een vereiste: districtsverenigingen moesten onderafdelingen creëren, die met behulp van ‘agenten’ een netwerk dienden te vormen. De politieke landkaart van de jaren 1880 zag er heel anders uit dan tegenwoordig. Het land was opgedeeld in 43 kiesdistricten¹⁹, waarbij elke afgevaardigde 45.000 inwoners vertegenwoordigde. De bevolkingsgroei en de voortdurende uitbreiding van het kiesrecht noopten dan ook tot een herhaalde herindeling van de kiesdistricten.²⁰ Aangezien kiesdistricten niet altijd aan gemeentegrenzen gebonden waren, leidde dat tot complexe situaties voor de partijorganisatie, immers kiesverenigingen waren allereerst plaatselijk georganiseerd.

Indien meerdere Gemeenten tot éénzelfde District behooren, verkiezen de plaatselijke Kiesverenigingen saâm een Centrale d.i. een Districtsbestuur. [...] In Gemeenten van één District is het bestuur van de plaatselijke vereeniging zelf Centrale of Districtsbestuur. En in geval de Gemeente meerdere Kiesdistricten insluit, heeft elk District een Centrale of een Districtsbestuur, en hebben bovendien alle Districten saâm een Bondsbestuur.²¹

In principe vaardigde elke plaatselijke kiesvereniging ten minste één lid af naar de Deputatenvergadering, die haar goedkeuring moest geven aan de

¹⁶ *Statuten der Georganiseerde Antirevolutionaire Partij* [1917], p. 3. HCD, archief nr. 396 (ARKV Zierikzee), inv. nr. 21. De oudste versie van de statuten stammen uit november 1896.

¹⁷ R. Janssens, ‘Eenheid en verdeeldheid, 1879-1894’ in: G. Harinck, R. Kuiper en P. Bak (red), *De Antirevolutionaire Partij, 1829-1980* (Hilversum 2001), pp. 73-92, aldaar pp. 73-74.

¹⁸ Kuyper geciteerd in Hagoort, ‘Vijftig jaar partijorganisatie’, p. 319.

¹⁹ Er bestond onderscheid tussen enkelvoudige, dubbele of meervoudige districten. In het eerste geval vaardigde het district slechts één persoon af, terwijl in dubbele of meervoudige districten minstens twee kandidaten verkozen werden.

²⁰ J. Loots, *Voor het volk, van het volk. Van districtenstelsel naar evenredige vertegenwoordiging* (Amsterdam 2004), pp. 23-24.

²¹ *Statuten der Georganiseerde Antirevolutionaire Partij*, pp. 12-13 (art. 6).

door het Centraal Comité genomen besluiten.²² Tevens zond elk districtsbestuur één afgevaardigde naar voornoemde vergadering, waaruit het Centraal Comité gekozen werd. Het doel van de kiesvereniging was drieërlei. Allereerst behoorde zij de antirevolutionaire beginselen stelselmatig te propageren. Daarnaast was het haar taak ‘het doen kiezen van belijders van deze beginselen’ in de verschillende vertegenwoordigde lichamen. Tot slotte diende zij elke uitsluiting uit ambten en bedieningen tegen te gaan – een vorm van emancipatie dus.²³ Voor deze doelstellingen was een Centraal Comité niet direct nodig, maar andersom had het wel de kiesverenigingen nodig om de centraal genomen besluiten uit te kunnen voeren.

De eerdere uitspraak van Kuiper ten spijt, de antirevolutionaire gemeentepolitiek bleef een ondergeschoven kindje. Vijftig jaar naar de oprichting van de ARP stelde H. de Wilde in het jubileumboek *Schrift en Historie* (1928) dat de aandacht destijds teveel gericht was op de Tweede Kamer, hoewel die keuze in zijn ogen te rechtvaardigen was: de taak die de provincie en de gemeente te verrichten had, was anno 1928 in omvang en betekenis niet te vergelijken met 1878.²⁴ Toch is het Kuiper zelf geweest die meende dat lokale politiek geen principiële beginselen betrof maar enkel politieke doeleinden. Derhalve achtte hij het in eerste instantie niet nodig dat er lokaal een antirevolutionaire partij, vergelijkbaar met die in de Tweede Kamer, werd opgericht.²⁵

De uitbreiding van het electoraat in 1888 en 1897 betekende een stimulans voor de partijorganisatie. Inmiddels waren er in 1888 154 kiesverenigingen bij het Centraal Comité aangesloten, een aantal dat in de jaren daarna bleef groeien.²⁶ De sterke centralistische partijstructuur, zichtbaar in de door het Centraal Comité opgestelde statuten, vormde allerminst een belemmering voor het functioneren van de kiesvereniging. (Potentiële) kiezers dienden zij bekend te maken met het antirevolutionaire gedachtegoed. Men werd er op gewezen dat de christelijke of antirevolutionaire beginselen geldingskracht hadden op alle terreinen des levens. Met andere woorden, er werd een beroep gedaan op hun christenplicht. Het organiseren van vergaderingen en het voeren van een permanente campagne vergden zo de nodige tijd van de kiesvereniging.²⁷ Zowel het groeiende electoraat als de toename van het aantal (propaganda-) activiteiten leidde tot het oprichten van nieuwe kiesverenigingen. In 1913 werd in Hendrik-Ido-Ambacht bijvoorbeeld besloten een tweede kiesvereniging in het leven te roepen om effectiever en doelgerichter

²² Elke kiesvereniging, groot of klein, vaardigde standaard één lid af. Voor elke vijftig leden mochten kiesverenigingen een extra lid afvaardigen.

²³ Ibidem, p. 12 (art. 5).

²⁴ H. de Wilde, ‘De Antirevolutionaire Partij in Provincie en Gemeente’ in: *Schrift en Historie. Gedenkboek bij het vijftig-jarig bestaan der Georganiseerde Antirevolutionaire Partij, 1878-1928* (Kampen 1928), pp. 365-387, aldaar pp. 369-371.

²⁵ Janssens, ‘Eenheid en verdeeldheid’, p. 77.

²⁶ R.A. den Ouden, ‘De Anti-Revolutionaire Partij in den lande. Geschiedenis van organisatie en pers’ in: *Schrift en Historie. Gedenkboek bij het vijftig-jarig bestaan der Georganiseerde Antirevolutionaire Partij, 1878-1928* (Kampen 1928), pp. 389-418, aldaar p. 403. Tien jaar later was het aantal de 250 gepasseerd.

²⁷ R. Kuiper, ‘Uit het dal omhoog, 1894-1905’ in: G. Harinck, R. Kuiper en P. Bak (red), *De Antirevolutionaire Partij, 1829-1980* (Hilversum 2001), pp. 93-112, aldaar pp. 104-107.

te kunnen opereren.²⁸ Het totale aantal kiesverenigingen liep daarmee op tot ongeveer 600 in 1928.²⁹ Intussen was er een wirwar aan juridische vormen ontstaan: de wijk-, dorps- of districtskiesvereniging en de centrale of gemeentelijke kiesvereniging.

De Pacificatie van 1917, waarin de confessionelen hun steun gaven aan de invoering van het algemeen mannenkiesrecht in ruil voor gelijke financiering van de openbare en de bijzondere school, bracht eveneens een wijziging in het kiesstelsel en daarmee in de organisatie van de ARP aan. De nieuwe Kieswet verdeelde het land in 18 kieskringen. Een corresponderend aantal Kamerkieskringcentrales, waarin kiesverenigingen vertegenwoordigd waren, verzorgde de kandidaatstelling bij de Tweede Kamerverkiezingen, iets wat de Statencentrales deden bij de Provinciale verkiezingen. De federatieve opbouw van de partij kwam hiermee sterker tot uitdrukking dan voorheen. Vanwege de als maar uitdijende organisatie was het niet langer meer mogelijk dat elke plaatselijke kiesvereniging een afgevaardigde zond naar de Deputatenvergadering. De oprichting van het Centralen Convent, een vergadering waarin afgevaardigden van de eerder genoemde Kamer- en Statencentrales bijeenkwamen, was een 'tussenoplossing' om in een kleiner verband 'tot rustige en breede behandeling van zaken' te komen in plaats van de massale Deputatenvergadering.³⁰

Spil van het geheel bleef evenwel de kiesvereniging. Feitelijk was zij 'de plaatselijke centrale van de partij-werkzaamheden'.³¹ Aldaar werden de besluiten genomen over de vaststelling van de kandidatenlijsten voor de gemeenteraadsverkiezingen en een bijdrage geleverd aan de totstandkoming van de kandidatenlijsten voor Staten- en Tweede Kamerverkiezingen. De plaatselijke kiesverenigingen waren gerechtigd kandidaten voor te dragen voor de zogeheten groslijst, waaruit het Centraal Comité, met behulp van de Centrales, een advieslijst uit opstelde, waarover de kiesverenigingen vervolgens hun oordeel mochten uitspreken. Hetzelfde gold voor beslissingen inzake het Program van Actie, zij het in de vorm van het indienen van amendementen. Tot de andere taken van de kiesvereniging behoorden het bijdragen aan de meningsvorming van haar leden, via sprekers op openbare vergaderingen, het organiseren van gespreksgroepen of de verspreiding van verenigingsblaadjes. Organisatorisch maakte men onderscheid tussen de centrale of gemeentelijke en de districts- of dorpskiesvereniging. Onderlinge betrokkenheid en het plaatselijke belang waren dermate groot, dat men een te grote kiesvereniging schadelijk achtte. In grote steden leidde dat tot splitsing, terwijl op het platteland de dorpen die tot één gemeente behoren, elk een eigen kiesvereniging hadden.³² In beide gevallen hielden zij contact door middel van één centrale gemeentelijke kiesvereniging, ter bevordering van de samenwerking en ter 'bespreking en bevordering van hetgeen in het al-

²⁸ Notulen van de ledenvergadering van de Antirevolutionaire kiesvereniging 'Nederland en Oranje II', 27 januari 1913. HDC, archief nr. 689 (ARKV Hendrik-Ido-Ambacht), inv. nr. 7.

²⁹ Den Ouden spreekt over kiesverenigingen zonder onderscheid te maken naar juridische vorm. Zie: 'De Anti-Revolutionaire Partij in den lande', p. 416.

³⁰ Den Ouden, 'De Anti-Revolutionaire Partij in den lande', pp. 412-413. Zie tevens W.R. van der Sluis, *Wegwijs in de A.R. Partij* (Den Haag 1964).

³¹ Van der Sluis, *Wegwijs in de A.R. Partij*, p. 6.

³² *Ibidem*, pp. 6-14.

gemeen tot de belangen der vereenigingen behoort en met haar bestaan verband houdt.’³³

Na de Tweede Wereldoorlog waren het juist de plaatselijke kiesverenigingen die de aanzet gaven tot de toenadering met andere christelijke politieke partijen, in de meeste gevallen betrof dat de Christelijk-Historische Unie (CHU). De Antirevolutionaire en de Christelijk-historische kiesvereniging van Velsen deden in 1962 bijvoorbeeld gezamenlijk een brief uitgaan naar allerlei geledingen van beide partijen om vooral werk te maken van samenwerking en zelfs tot een fusie te komen.³⁴ Sinds de jaren zestig waren christendemocratische fracties op gemeentelijk niveau eerder regel dan uitzondering – hoewel de Katholieke Volkspartij (KVP) daar dikwijls niet bij betrokken was. In 1975 gaven de Antirevolutionaire kiesverenigingen hun toestemming om als ARP op te gaan in het Christen-Democratisch Appèl (CDA) als federatie. De jaren daarna stonden vooral in het teken van discussie over de ontwerpstatuten en te varen politieke koers van de nieuwe fusiepartij. De Antirevolutionaire kiesverenigingen kwamen daardoor weinig toe aan het varen van een eigenstandige koers. De betrokkenheid bij het besluitvormingsproces, al was het in getrapte vorm, onderstreept nogmaals het belang van de kiesvereniging. Het samensmelten van de ARP, de CHU en de KVP op gemeentelijk niveau betekende immers voor de Antirevolutionaire kiesverenigingen dat zij, na een levensduur van ruim honderd jaar, hun einde naderden en dat zij zouden opgaan in een CDA-afdeling.³⁵

Daarmee kwam een einde aan de rijke geschiedenis van de ARP, waarin de kiesvereniging, ondanks haar verplichtingen jegens het Centraal Comité, als onderdeel van een zeer grootschalige en goed georganiseerde partijorganisatie, haar dienst onverminderd heeft bewezen.

De Antirevolutionaire kiesverenigingen ‘Nederland en Oranje I en II’ en de ‘Anti-Revolutionaire Propaganda- en Studieclub “Door arbeid kracht”’ te Hendrik-Ido-Ambacht, 1913-1973

Voor de inhoud van het archief van de kiesvereniging Hendrik-Ido-Ambacht moeten we terug naar het jaar 1913. Tot dat jaar kende Hendrik-Ido-Ambacht één Antirevolutionaire kiesvereniging (ARKV) onder naam ‘Nederland en Oranje’. Haar oprichtingsdatum laat zich niet achterhalen aan de hand van dit incomplete archief. De voortdurende uitbreiding van de gemeente gaf een zo’n grote hoeveelheid werk, dat in 1913 werd besloten een tweede kiesvereniging op te richten: Nederland en Oranje II. De grenzen tussen beide kiesverenigingen werden vervolgens vastgesteld aan de hand van de door de burgerlijke gemeente vastgestelde kiesdistricten. Uiteraard hadden de districtskiesverenigingen elk hun eigen takenpakket, maar bij het stellen van kandidaten voor de Tweede Kamer, de Provinciale Staten en de gemeenteraad, was gezamenlijk overleg tussen de kiesverenigingen een re-

³³ *Reglement Centraal Verband A.R. kiesverenigingen Gemeente Renkum* (z.p. z.d.), art. 2. HDC, archief nr. 440 (ARKV Renkum), inv. nr. 15.

³⁴ Brief van C.H.U./A.R.P. kiesverenigingen Velsen, 31 oktober 1962. HDC, archief nr. 396 (ARKV Zierikzee), inv. nr. 6.

³⁵ De betrokkenheid van de plaatselijke kiesverenigingen is te reconstrueren aan de hand van de brieven van het Centraal Comité en de federatie van het CDA. Zie bijvoorbeeld inkomende post bij de kiesvereniging Wateringen-Kwintshoek: HDC, archief nr. 432, in het bijzonder inv. nr. 7.

lementaire vereiste. Slechts bij een meerderheid van stemmen in een gecombineerde ledenvergadering kon een lid tot kandidaat gesteld worden.³⁶ Overigens maakte men geen gebruik van een eenduidige naam voor de overkoepelende kiesvereniging. In het vervolg spreken we derhalve voor de duidelijkheid van het Centraal Verband.

Ruim vijftig jaar later, op 28 april 1964, werd besloten de kiesverenigingen ‘Nederland & Oranje’ I en II te fuseren tot één. Reeds lange tijd was daarover gesproken, op de vergaderingen van de afzonderlijke kiesverenigingen, maar ook in centraal verband, met name om slagvaardiger te kunnen optreden. Het slechte functioneren van kiesvereniging II was de spreekwoordelijke druppel. De grote contributieachterstand van deze kiesvereniging en het inactieve verenigingsleven aldaar – de bestuursfuncties konden moeilijk vervuld worden – noopten tot een verandering in de structuur. Met één Antirevolutionaire kiesvereniging in/te Hendrik-Ido-Ambacht moest er een daadkrachtige antirevolutionaire politiek gevoerd kunnen worden. De ‘nieuwe’ kiesvereniging handhaafde de naam ‘Nederland en Oranje’.³⁷

Het is de vraag in hoeverre dit besluit positieve vruchten heeft afgeworpen, want ook deze kiesvereniging werd voor problemen gesteld. Allereerst beperkten de achterstallige betalingen (de contributie was in 1962 en 1963 niet geïnd) van de contributie van kiesvereniging II de financiële mogelijkheden, hoewel een deel van de schuld door het Centraal Comité later werd kwijt gescholden.³⁸ Daarnaast was de samenstelling van het bestuur voortdurend aan verandering onderhevig. Op een gegeven moment was de het benoemen van de bestuursleden zo moeilijk (mede vanwege het teruglopende ledenaantal en de drukke werkzaamheden van de ‘actieve’ leden), dat het bestuur in 1969 aan de leden de vraag voorlegde of opheffing van de kiesvereniging misschien niet beter was. Slechts 27 reacties volgden. Al deze 27 leden pleitten voor het handhaven van de kiesvereniging, wat het bestuur toch weer voldoende vertrouwen gaf het verenigingswerk voort te zetten.³⁹ Tot slot zorgden de gemeenteraadsverkiezingen van 1962, 1966 en 1970 voor onenigheid. In de laatste twee gevallen leidde dat tot het aftreden van de secretaris.⁴⁰ In beide gevallen kon de secretaris zich niet neerleggen bij een voor hem lager toegewezen plaats op de kandidatenlijst dan gehoopt. Het chaotische functioneren van het bestuur moet daarbij ook genoemd worden: zowel in 1966 als in 1970 werden de eigen reglementen overtreden, waardoor het bestuur een nieuwe ledenvergadering bijeen moesten roepen.⁴¹

³⁶ Notulen van de ledenvergadering van de Antirevolutionaire kiesvereniging ‘Nederland en Oranje II’ (27 januari 1913). HDC, archief nr. 689 (ARKV Hendrik-Ido-Ambacht), inv. nr. 7. De hierna volgende verwijzingen zijn allen gebaseerd op dit archief.

³⁷ Notulen van de bestuurs- en ledenvergadering van de Antirevolutionaire kiesvereniging ‘Nederland en Oranje’ (3 februari, 16 en 28 april 1964), inv. nr. 26.

³⁸ Ingekomen stukken van het Centraal Comité en de Kamercentrale Dordrecht betreffende de (achterstallige) afdracht van de contributie en andere gemaakte kosten (1965-1970), inv. nr. 52. Zie tevens notulen van 2 september en 19 oktober 1964, 30 september 1966 en 7 april 1967 (inv. nr. 26-27).

³⁹ Convocaat/uitnodiging 8 september en 7 november 1969 (inv. nr. 30) en notulen van 20 november 1969 (inv. nr. 27).

⁴⁰ Het betreffen de heren M. Vink en W.C. Mudde. De eerste was in 1966 formeel eigenlijk geen secretaris meer, maar als bestuurslid verantwoordelijk voor de propaganda. Tegelijkertijd bleef hij verantwoordelijk voor de ledenadministratie.

⁴¹ Notulen vergaderingen 1966 en 1970 (inv. nrs. 26-27).

Het grootste conflict vond plaats in 1970. Bij het samenstellen van de kandidatenlijst voor de gemeenteraad werden de Antirevolutionaire raadsleden nauwelijks genoemd; zij werden in eerste instantie respectievelijk de veertiende en vijftiende plek toegewezen. Het merkwaardige aan dit gebeuren was, dat in de week voorafgaand aan de desbetreffende ledenvergadering, er maar liefst 26 nieuwe leden ingeschreven werden. Nog opmerkelijker was dat bij het indienen van de kandidaten voor de groslijst vier briefjes met vrijwel exact dezelfde namen genoemd werden van personen die geen lid van de kiesvereniging waren. Kennelijk was hier sprake van georganiseerde actie. De raadsleden Bax en Mudde beschouwden deze gang van zaken in ieder geval als een dolkstoot in de rug en meenden dat hier sprake was van een gerichte hetze tegen hen. Oorzaak zou volgens hen zijn, dat zij zich in vroeger jaren kritisch hadden uitgelaten over de koers van de twee plaatselijke predikanten van de gereformeerde kerk, die op hun beurt niet gesteld zouden zijn op de herverkiezing van de genoemde heren. Oud-zeer en de houding ten opzichte van de kerk werkten dus zichtbaar door in de Antirevolutionaire kiesvereniging. Uiteindelijk werd het conflict bijgelegd, maar de schade was inmiddels aangericht. Het conflict was immers vrij uitvoerig in de kranten verhaald, Mudde had bedankt als bestuurslid en werd niet verkozen tot de gemeenteraad.⁴²

Verantwoording

Het archief werd weinig ordelijk aangetroffen en is verre van compleet. Het zwaartepunt van het archief ligt in de periode 1964-1973. Hoewel de archiefbescheiden in omslagen waren bewaard, bevatten deze vaak meer stukken – dikwijls ook over een grotere tijdsperiode – dan de omschrijving aangaf. De stukken werden min of meer chronologisch aangetroffen, onder restrictie van het voorgaande. Er was geen onderscheid aangebracht tussen de verschillende juridische vormen die de kiesvereniging gekend heeft. Een dergelijk onderscheid draagt echter wel bij aan de toegankelijkheid van het archief. Daarom is de plaatsingslijst onderverdeeld in vijf delen. Eerst volgen de stukken van ARKV I, dan die van ARKV II, respectievelijk die van het Centraal Verband (tot 1964), de in 1964 opgerichte fusiekiesvereniging ‘Nederland en Oranje’ en de Antirevolutionaire Propaganda- en Studieclub ‘Door arbeid kracht’. Van de propagandaclub is een aparte plaatsingslijst gemaakt, omdat deze club in principe losstaat van de kiesvereniging. Van enkele bescheiden (met name de correspondentie) was het niet na te gaan tot welke kiesvereniging zij formeel behoren. Aangaande die poststukken, deze zijn opgenomen bij het onderdeel ‘Centraal Verband’. Overige stukken zijn aan het einde van de plaatsingslijst in de rubriek ‘Niet nader in te delen stukken’ opgenomen, verdeeld over twee tijdsperiodes: vóór en na 1964.

Om de doorzoekbaarheid te doen toenemen, is het archief – binnen de eerder genoemde onderverdeling naar de juridische vorm – rubrieksgewijze geordend, en daarbinnen weer chronologisch. De secretarissen hebben de ingekomen stukken als inkomende post beschouwd, zonder deze nader te rubriceren op onderwerp. De poststukken zijn daarom verdeeld over de rubrieken ‘Convocaties’ (namelijk de berichten van verhindering en de ingekomen brieven met betrekking tot het convocaat of de te houden vergade-

⁴² Dossier betreffende het samenstellen van de groslijst voor de gemeenteraadsverkiezingen in 1970, zie inv. nr. 59.

ring), 'Oprichting en organisatie', 'Bestuur', 'Leden' en 'Financiën'. De overige poststukken vallen onder de algemene rubriek 'Ingekomen stukken'. De uitgaande post is daarentegen intact gebleven. De omvang hiervan is dermate klein, dat een onderverdeling over voornoemde rubrieken overbodig werd geacht. De vele stukken over het conflict rondom de groslijst in 1970 hebben mij doen besluiten zelf een 'dossier' aan te leggen, met daarin de vooral brieven van de leden en krantenknipsels.⁴³

De rubricering was niet altijd consequent te hanteren; de uitzonderingen worden in het vervolg besproken. Allereerst werden voor de jaren 1964-1966 een aantal postlijsten van de in- en uitgaande stukken aangetroffen. Aan de hand van de originele postlijst of de nummering die is aangebracht op de poststukken, is de oude orde gecontroleerd en zijn de stukken in oorspronkelijke volgorde geplaatst. Daaruit blijkt overigens dat de secretaris van destijds geen consequent stramien hanteerde. Op het ene moment werden abonneekaartjes namelijk als uitgaande post beschouwd, het andere moment als inkomende post. Waar de oorspronkelijke ordening zichtbaar is door middel van nummering of aan de hand van de postlijst, is deze gehandhaafd. In andere gevallen zijn de abonneekaartjes ondergebracht in de rubriek 'Leden'. Hetzelfde geldt overigens voor de interne bestuurscorrespondentie. In de regel is deze opgenomen in de rubriek 'Ingekomen stukken' en 'Uitgegangene stukken'. Uitzondering is echter inv. nr. 48; hier was het zo duidelijk dat het interne correspondentie betrof, dat er een aparte rubriek is gemaakt. Tot slot, onder uitgegangene stukken in de jaren 1964-1966 verstond de secretaris eveneens convocaties; deze zijn oorspronkelijk genummerd als uitgaande post. In alle andere gevallen zijn deze gerubriceerd als 'Convocaties'. De convocaties fungeerden dikwijls als een soort nieuwsbrief met daarin voorstellen voor de betreffende vergadering, mededelingen van bijvoorbeeld de penningmeester en bestuursverslagen.

Ook in de notulenboeken werden stukken aangetroffen. In de meeste gevallen betroffen het poststukken die geen betrekking hadden op diezelfde notulen. Daarom zijn ze ondergebracht in de rubrieken waar zij wel horen (dus per kiesvereniging).

Dubbele stukken en drukwerk zijn verwijderd. Unica en brochures die moeilijk te vinden zijn, maken evenwel nog steeds onderdeel uit van dit archief.

Deze inventaris is samengesteld door B.J.T. van de Worp, die gedurende de periode september 2012 tot en met januari 2013 als masterstudent geschiedenis stage liep bij het HDC. Hij heeft in die periode de inventarissen van de antirevolutionaire kiesverenigingen van Eindhoven, Hendrik-Ido-Ambacht, Muiden/Muiderberg, Renkum, Rotterdam, Wateringen-Kwintshoek en Zierikzee samengesteld.

Amsterdam, november 2012

⁴³ Ibidem.

Inventaris

KIESVERENIGING NEDERLAND EN ORANJE I (TOT 1964)

I. STUKKEN VAN ALGEMENE AARD

Notulen

- 1-3 Notulen van de bestuurs- en ledenvergaderingen van Nederland en Oranje I, 1945-1959.
2 delen en 1 omslag
1. 26 september 1945-8 oktober 1952
 2. 18 november 1952-14 december 1959
- NB. bevat tevens een verslag over het tijdvak 1962-1964.
3. 23 januari 1964-28 april 1964

Correspondentie

- 4-5 Ingekomen en uitgegane stukken van de kiesvereniging Nederland en Oranje I, 1945-1958, 1964.
2 omslagen
4. 1945-1958
- NB. Bevat ook een enkele convocaties voor ledenvergaderingen.
5. 1964
- NB. Het betreft hier de oorspronkelijke ordening, die zichtbaar is door een nummering van zowel de inkomende (I) als de uitgaande stukken (U). Enkele poststukken behoren feitelijk tot de nieuwe gefuseerde kiesvereniging, maar maken onderdeel uit van de 'postlijst' van kiesvereniging Nederland en Oranje I.

II. STUKKEN VAN BIJZONDERE AARD

Leden

- 6 Ledenlijsten en abonneekaartjes van Nederland en Oranje I, z.d.
1 omslag
- NB. Bevat enkele lijsten die vermoedelijk van deze kiesvereniging zijn, daar zij aangetroffen werd in het notulenboek van Nederland en Oranje I.

KIESVERENIGING NEDERLAND EN ORANJE II (TOT 1964)

I. STUKKEN VAN ALGEMENE AARD

Notulen

- 7-13 Notulen van de bestuurs- en ledenvergaderingen van de kiesvereniging Nederland en Oranje II, 1913-1959.
7 delen
- 7. 27 januari 1913-27 januari 1923
 - 8. 1 februari 1923-22 oktober 1925
 - 9. 17 december 1925-10 december 1930
 - 10. 10 december 1930-23 oktober 1935
- NB. De inventarisnummers 7-10 bevatten tot 1934 eveneens de notulen van de gecombineerde bestuurs- en ledenvergaderingen van de kiesverenigingen I en II (Centraal Verband). Vanaf 1935 is gebruik gemaakt van aparte notulenboeken, zie daarvoor inventarisnummers 20-22.
- 11. augustus 1945-28 oktober 1947
 - 12. 28 oktober 1947-28 januari 1953
- NB. Bevat losse notulen. De notulen zijn altijd niet chronologisch genoteerd.
- 13. 20 oktober 1953-17 november 1959
- NB. De notulen zijn niet chronologisch genoteerd.

Convocaties

- 14 Convocaties betreffende de ledenvergaderingen van de kiesvereniging Nederland en Oranje II, z.d.
3 stukken

Presentielijsten

- 15 Presentielijsten van de kiesvereniging Nederland en Oranje II, 1946-1948.
1 deel

Inkomende stukken

- 16 Inkomende post bij de kiesvereniging Nederland en Oranje II, 1953-1954, 1958-1960.
1 omslag
- NB. Het betreffen stukken die afkomstig zijn uit de notulenboeken (zie inv.nrs. 12 en 13).

II. STUKKEN VAN BIJZONDERE AARD

Oprichting en organisatie

- 17 Statuut van de Antirevolutionaire kiesvereniging 'Nederland en Oranje II' te Hendrik-Ido-Ambacht en reglementen van de Hulpcentrale IJsselmonde en de Statencentrale Ridderkerk, 1948, 1955, z.d.
3 stukken

Leden

- 18 Ledenlijst van de kiesvereniging Nederland en Oranje II, z.d.
1 stuk

Financiën

- 19 Nota betreffende het betalen van contributie aan het Centraal Comité, 1963.
1 stuk

GECOMBINEERDE KIESVERENIGINGEN NEDERLAND EN ORANJE I EN II (TOT 1964)

I. STUKKEN VAN ALGEMENE AARD

Notulen

- 20-22 Notulen van de gecombineerde/centrale vergaderingen van de kiesverenigingen 'Nederland en Oranje I en II', 1935-1964.
3 delen
- 20. 26 november 1935-4 januari 1950
NB. Voor notulen van de periode 1913-1935, zie inventarisnummers 7-10. In de periode januari 1942-juni 1945 is niet vergaderd.
 - 21. 21 februari 1950-26 november 1955
 - 22. 29 november 1955-14 februari 1964
NB. Bevat losse notulen. Verder zijn er gedeelten van het jaar 1964 uitgeknipt.

Convocaties

- 23 Convocaties betreffende ledenvergaderingen van de kiesverenigingen Nederland en Oranje I en II, 1956, 1963-1964.
1 omslag

In- en uitgaande stukken

- 24 In- en uitgaande stukken van de kiesverenigingen Nederland en Oranje I en II, 1947-1964.
1 omslag
NB. De omslag bevat ook poststukken waarvan niet te achterhalen is of zij gezonden zijn aan kiesvereniging I, II of het Centraal Verband.

II. STUKKEN VAN BIJZONDERE AARD

Niet nader in te delen stukken

- 25 Een ingezonden stuk van H. Hogeweg, een notitie van Centraal Comité, een ontwerpreglement van de hulpcentrale IJsselmonde en de ontwerpstatuten van buurtvereniging 'De drie Prinsesjes', z.d.
1 omslag
NB. Het betreffen stukken van vóór de fusie van 1964.

KIESVERENIGING NEDERLAND EN ORANJE (VANAF 1964)

I. STUKKEN VAN ALGEMENE AARD

Notulen

- 26-28 Notulen van de bestuurs- en ledenvergaderingen van de Antirevolutionaire kiesvereniging Nederland en Oranje te Hendrik-Ido-Ambacht, 1964-1973.
3 omslagen
26. 1964-1966
27. 1967-1969
28. 1970-1973
NB. De notulen van 4 juni 1964 bevatten een bijlage met het conceptreglement voor de nieuw gevormde kiesvereniging. Voor een doorslag en kopie, zie inventarisnummer 45. Tussen de notulen van 1964, 1965 en 1967 zijn de (financiële) jaarverslagen opgenomen.

Convocaties

- 29-31 Convocaties betreffende bestuurs- en ledenvergaderingen van Nederland en Oranje, 1964-1973.
3 omslagen
29. 1964-1966
30. 1967-1970
31. 1971-1973
NB. Eén convocaat (mei 1972) bevat als bijlage een door de ARP opgesteld modelreglement. Deze is gelijk aan het stuk onder inventarisnummer 45.
- 32 Berichten van verhindering en ingekomen brieven bij de secretaris betreffende de convocering en/of de gang van zaken op de kiesvereniging, 1965-1970.
1 omslag

Presentielijsten

- 33 Presentielijsten van de ledenvergaderingen van Nederland en Oranje, 1964-1973.
1 omslag

Ingekomen stukken

- 34-41 Inkomende post bij de kiesvereniging Nederland en Oranje, 1964-1973.
8 omslagen

34. 1964	37. 1967-1968	40. 1971-1972
35. 1965	38. 1969	41. 1973
36. 1966	39. 1970	

NB. Het jaar 1965 kent twee ordeningen. De eerste is gebaseerd op een officiële (aanwezige) postlijst van de in- en uitgaande post (van 31 maart tot en met 21 september). De tweede ordening is te herkennen aan de nummering die is aangebracht in de rechterbovenhoek en is eveneens gebaseerd op een aanwezige postlijst. Deze loopt van 28 juli tot en met 16 februari 1966. Onder inkomende post vallen hier ook abonneekaartjes, wijzigingsberichten, bedankbrieven en een ledenlijst. De omslagen 34 en 35 bevatten ook poststukken uit het betreffende jaar die niet vermeld staan op de postlijst.

Inventarisnummer 39 bevat als bijlage een ledenlijst.

Uitgegane stukken

- 42-44 Doorslagen en afschriften van uitgaande stukken van de kiesvereniging Nederland en Oranje, 1964-1973.
 3 omslagen
 42. 1964-1966
 43. 1967-1970
 44. 1971-1973
 NB. Voor postlijsten, zie inventarisnummer 34 en 35.

II. STUKKEN VAN BIJZONDERE AARD

Oprichting en organisatie

- 45 Doorslagen/kopieën van (concept)reglementen van de kiesvereniging Nederland en Oranje met de daarbij behorende correspondentie, 1964, 1971-1972.
 1 omslag
 NB. Voor het origineel van het conceptreglement (1964), zie inventarisnummer 26. Het door de ARP opgesteld modelreglement is gelijk aan het stuk onder inventarisnummer 31.

Bestuur

- 46 Stembriefjes betreffende de bestuursverkiezingen, 1972.
 1 omslag
- 47 Berichten betreffende het bedanken voor een bestuursfunctie en ontslagaanvragen, 1967-1971.
 1 omslag

48 Correspondentie tussen de secretaris en de penningmeester betreffende de gemaakte kosten van eerstgenoemde, 1967.
2 stukken
NB. Voor de overige bestuurscorrespondentie zie uitgegane stukken (inventarisnummers 42-44).

49 Rouw- en trouwkaarten, en de daarbij horende liturgieën van (oud)bestuursleden, 1965-1970.
1 omslag

Leden

50 Ledenlijsten van de kiesvereniging Nederland en Oranje, 1964, 1970, z.d.
3 stukken
NB. Zie tevens inventarisnummer 39.

51 Bedankbrieven en verdere stukken betreffende aanmelding, opzegging en verhuizing van leden, 1964-1973.
1 omslag

Financiën

Zie inventarisnummer 26 en 27 voor financiële jaarverslagen.

52 Ingekomen stukken van het Centraal Comité en de Kamercentrale Dordrecht betreffende de (achterstallige) afdracht van de contributie en andere gemaakte kosten, 1965-1970.
1 omslag
NB. Voor de correspondentie (verzoeken en reacties) van de kiesvereniging, zie inventarisnummers 42-44.

53 Bewijs van betaling betreffende de contributie van een lid en een (klad) overzicht van het saldo van de vereniging, 1968, 1972.
2 stukken

Verkiezingen

54 Propagandamateriaal van verschillende politieke partijen en overzichten met verkiezingsuitslagen betreffende de verkiezingen voor de Provinciale Staten, de gemeenteraad en de Tweede Kamer, 1935, 1939, 1946, 1948.
1 omslag

55-58 Lijsten met ingediende kandidaten voor de groslijst, verklaringen voor de kandidaatstelling, formulieren van de Kiesraad, propagandamateriaal van de verschillende politieke partijen, krantenknipsels en een overzicht met de verkiezingsuitslagen van de gemeenteraadsverkiezingen, 1958-1970.
4 omslagen

55. 1958
 56. 1962
 57. 1966
 NB. Het propagandamateriaal van de plaatselijke KVP bevat plattegronden en foto's van Hendrik-Ido-Ambacht.
 58. 1970
- 59 Dossier betreffende het conflict inzake het samenstellen van de groslijst voor de gemeenteraadsverkiezingen, 1970.
 1 omslag
- 60 Stukken betreffende de samenstelling van de advieslijst voor de Tweede Kamerverkiezingen, 1972.
 1 omslag
- 61 Overig verkiezingsmateriaal (o.a. propagandamateriaal en uitslagenlijsten van verschillende verkiezingen, clichés) , z.d.
 1 omslag

Overige stukken

- 62 Krantenknipsels en persverslagen, [1966-1970].
 1 omslag
- 63 *ARCH* (uitgave van de ARP en de CHU in Hendrik-Ido-Ambacht) en de bijdrage van de ARP-fractie aan de algemene beschouwingen in de gemeenteraad, [1968], [1970].
 2 stukken
- 64 Jaarboekje 1965 van de Gereformeerde Kerk Hendrik-Ido-Ambacht, brief van de Plaatselijke Verkiezings Propaganda Commissie, brief van en een door C. Bakker gemaakt propagandaoverzicht (zonder datum) en kladpapier, 1965, 1972, z.d.
 1 omslag
 NB. Het betreffen stukken van na de fusie van 1964. Op p. 40 van het Jaarboekje zijn de gegevens van de kiesvereniging onder het kopje 'Het christelijke verenigingsleven' opgenomen.

III. DOCUMENTATIE EN BIBLIOTHEEK

- 65 Nota en notities betreffende de door ARP geïnitieerde gespreksgroepen, 1965, 1967, 1969, 1971.
 1 omslag
 NB. Indien de begeleidende brief bewaard is gebleven, is deze met de betreffende notitie opgenomen in de rubriek 'Ingekomen stukken' (inventarisnummers 35, 38 en 41).

**ANTI-REVOLUTIONAIRE PROPAGANDA- EN STUDIECLUB
'DOOR ARBEID KRACHT'**

I. STUKKEN VAN ALGEMENE AARD

Notulen

- 1-2 Notulen van de Antirevolutionaire Propaganda (en Studie)club
 'Door arbeid kracht', 1935-1955.
 2 delen
 1. 8 januari 1935-3 mei 1949
 2. 31 mei 1949-16 december 1955
- 3 Namenlijsten uit het notulenboek, 1954, z.d.
 2 stukken

BIJLAGE A

Voorzitters, secretarissen en penningmeesters van 'Nederland en Oranje' te Hendrik-Ido-Ambacht, 1964-1973

Voorzitter

W.A. van Prooyen Schuurman ⁴⁴	april 1964-april 1966
L. Klootwijk (wnd.)	april 1966-oktober 1966
J. de Vries	oktober 1966-november 1969
B.A. de Jonge	december 1969-...?

Secretaris

M. Vink ⁴⁵	april 1964-januari 1966
H. de Jong	januari 1966-maart 1966
W.C. Mudde	maart 1966-mei 1970
B. Rijpkema en J.H. Dik (wnd.)	mei 1970-...?
B. Rijpkema	september 1970-...?

Penningmeester

H. Stolk	april 1964-september 1964
M. Vink (Wvd.)	september 1964-februari 1965
J. van Nugteren	februari 1965-september 1967
G.C. Biesbroek (wnd.)	september 1967-november 1967
J. van de Windt	november 1967-mei 1969
G.C. Biesbroek	december 1969-...?

⁴⁴ Afgetreden na onenigheid in de vergadering.

⁴⁵ Bleef nadien als bestuurslid tot maart 1966 verantwoordelijk voor de ledenadministratie.

BIJLAGE B

Uit het archief verwijderde stukken

Dubbele stukken

A.R. '69. Redevoeringen gehouden op het Partij Convent d.d. 3 mei 1969
(Den Haag 1969).

Midden- en kleinbedrijf in dynamische maatschappij [Den Haag 1969].

Provincie '70-'74: om het welzijn van de burger [Den Haag 1969].

Bestuurlijke vormgeving. Preadvies van een werkgroep van het College van Advies der Antirevolutionaire Partij en het Verband van Verenigingen van Antirevolutionaire Gemeente- en Provinciebestuurders [Den Haag 1969].